

АНКЕТА-ЗАЯВКА УЧАСНИКА

Прізвище, ім'я, по батькові: Демецька Владислава Валентинівна

Тема доповіді: Перекладацька адаптивна модель словникової статті релігійного характеру

Назва секції: Коди сакрального дискурсу

Науковий ступінь: кандидат філологічних наук

Наукове звання: доцент

Місце роботи: Інститут іноземної філології Херсонського державного університету

Посада: доцент кафедри англійської мови

Домашня адреса: 40 років Жовтня, б.21А, кв.12, Херсон, 73000

E-mail: vdemetskaya@mail.ru

Контактні телефони: д.т. (0552) 26 49 79; моб.т. 8 (067) 796 42 73

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА АДАПТИВНА МОДЕЛЬ СЛОВНИКОВОЇ СТАТТІ
РЕЛІГІЙНОГО ХАРАКТЕРУ

“Translational Adaptive Model of the Dictionary Article (Religious Discourse)”

Summary. The article presents translational adaptive model of the dictionary article of religious character. There is proved the appliance of the cognitive method of analysis to the culture oriented texts for obtaining the adequate translational variant. For preserving the cultural specifics in translation there are presented the translator’s strategies while adapting the dictionary article to the target audience.

Аннотация. Статья посвящена описанию переводческой адаптивной модели словарной статьи религиозного характера. Обосновывается применение к культурно ориентированным текстам фреймовой методики для достижения адекватности при переводе. Предлагаются переводческие адаптивные стратегии при работе со словарной статьей религиозного характера, необходимые для создания адекватного прагматического эффекта на целевую аудиторию.

Анотація. В статті запропоновано перекладацьку адаптивну модель словникової статті релігійного характеру. Увагу зосереджено на обґрунтуванні застосування до культурно зорієнтованих текстів фреймової методики, яка є етапом в процесі досягнення адекватного ефекту для цільової аудиторії. Запропоновано перекладацькі адаптивні стратегії для роботи з перекладом словникових статей релігійного характеру, які вбачаються необхідними для створення адекватного прагматичного ефекту на цільову аудиторію.

Переклад культурно зумовлених типів текстів, до яких відносяться прагматичні типи текстів, ускладнюється тим фактом, що адекватне сприйняття тексту перекладу (далі – ПТ) залежить від того, наскільки він відповідає стереотипам очікування аудиторії культури, на яку здійснюється

переклад (далі – ПК). Зрозуміло, що тут йдеться про текст-типологічні стереотипи очікування, які в обох культурах мають певні інтегральні та диференційні ознаки. Виокремлення інтегральних та диференційних ознак типів текстів в обох культурах вбачається необхідним саме для практики перекладу, оскільки впливає на вибір перекладацьких тактик в процесі роботи з текстами. Домінування інтегральних ознак свідчить на користь збігу в текст-типологічних стереотипах очікування аудиторій вихідного тексту (далі – ВТ) і ПТ, і навпаки, вищість диференційних ознак заздалегідь доводить, що стереотипи очікування розходяться і, чим більше таких ознак, тим більше відчутним є культурно зумовлене текст-типологічне розходження аудиторій ВТ і ПТ. Для перекладача це означає, що у випадку, коли на всіх рівнях тексту диференційні ознаки нарощуються, переклад передбачає застосування менш формалізованих і більше креативних засобів перекладу. Так, з огляду структури тексту, його обсяг може розширюватись / скорочуватись, що відповідно прогнозує застосування редукції / ампліфікації / елімінації. Послідовність інформації також може підлягати транспозиції, включаючи реверс сильних позицій тексту. З точки зору лексико-семантичної специфіки тексту можна говорити про застосування лексико-семантичних трансформацій різного рівня складності. Наприклад, збільшення кількості синонімічних відповідників, у тому числі контекстуальних синонімів (термін Р.П.Зорівчак), призведе до залучення таких «складних» трансформацій, як розвиток значення, цілісна заміна висловлення. Переклад символіки ВТ (у випадку високого рівня його варіативності оцінної семантики) потребує адекватного вибору серед символічних варіантів, які представлені в культурі ПТ. Специфіка функціонування концептів у ВТ у першу чергу маніфестується в кількісному / якісному наповненні слотів. Таким чином, домінування інтегральних чи диференційних ознак впливає на вибір перекладачем між репродуктивною та адаптивною стратегією в процесі перекладу того чи іншого прагматичного типу тексту.

Застосування фреймової методики до аналізу текстів культури (термін Ю.М.Лотмана) [3] є виправданим з двох причин. По-перше, когнітологічний аналіз за фреймами експлікує специфіку інформації на двох рівнях – ментальному й вербальному, а по-друге, демонструє загальні закономірності організації вербалізованої інформації. Фреймова методика дозволяє диференціювати «якісну» інформацію в текстах, але для початку нам необхідно, по-перше, з'ясувати критерії, за якими розподіляється текстова інформація та, по-друге, визначити опорні одиниці когнітологічного й лексико-семантичного аналізу.

Фрейм – це структура даних для висвітлення стереотипної ситуації. З кожним видом фрейму асоціюється різноманітна інформація, у тому числі й культурологічного плану. Фреймова структура уможливорює накладання фрейму одного й того самого концепту в різних мовних культурах, що, з одного боку, дозволяє виділити лакунарні позиції, з іншого – культурно-мовну, національну специфіку вияву концепту в різних мовах. Фреймовий підхід до аналізу концепту дозволяє також уважати універсальність висновків відносною, оскільки фрейм, за своєю сутністю, наділений прогнозуючою силою, що «страхує» дослідників від огляду лише тих значень, які простежуються в аналізованого автора, та спрямовують на загальнономовний рівень [6, 44].

Семантичний комунікативно-ціннісний простір тексту культури диференціюється за трьома критеріями: універсального / загального, специфічного / особливого й унікального / одиничного [1]. Об'єднання знань у складі фрейму обумовлено тим, що в сукупності вони висвітлюють певний стандартний стереотипний набір [4]. Зрозуміло, що йдеться про культурно зумовлений стереотип, який залежить не лише від мови. Порівняння стереотипів, властивих культурі оригіналу, з тими, що функціонують у культурі перекладної мови, демонструє всі типи опозицій картин світу: етнічної та індивідуальної, загальнолюдської та індивідуальної, узагальненої загальнолюдської та національно-етнічної. Остання опозиція вбачається

актуальною, оскільки найбільш виразно виявляється в прагматичних текстах, що належать до таких апелятивних дискурсів як, наприклад, релігійний. Критерій універсального / загального вичленовує мовні одиниці, відповідності до яких існують у всіх мовах; зона специфічного / особливого охоплює мовні одиниці, що відображають соціальну специфіку функціонування (або інакше – динаміку сприйняття мовної одиниці соціальною групою в діахронічному чи синхронічному аспектах); а сфера унікального / одиничного маркує ті мовні одиниці, що, за термінологією М.О.Новикової, можна вважати культурними фактами, які реалізують культурно-історичну специфіку етносу [5].

Очевидно, що аналіз тексту за трьома критеріями вимагає уточнення набору опорних, базисних одиниць, за допомогою яких реалізуються універсальні, специфічні й унікальні значення. У зонах універсальної, специфічної та унікальної семантики простежується певна диверсифікація під час реалізації ментальних і вербальних аспектів сприйняття інформації.

Результатом сприйняття значень універсального характеру є розуміння (усвідомлення) як підсумковий процес логіко-розумових реакцій. Розуміння (усвідомлення), як одиниця ментального рівня, реалізується в тексті термінами та власне поняттями. Специфічне значення конкретизується на ментальному рівні як уявлення (про щось) за допомогою образів і символів, на рівні вербалізації – символів. Зона унікального на ментальному рівні ідентифікується через сприйняття, що вербально реалізується за допомогою реалій, екзотизмів, тропів.

Суттєвим для оцінки функціонування мовних одиниць, відповідно до трьох критеріїв якісного розподілу інформації, убачається визначення параметрів тексту, орієнтованих на концептуальний аналіз. У такому розумінні інтерес для нас становлять наступні характеристики тексту: суб'єкт, дія, ознака (якість предмету, дії), простір і час. З позицій когнітології ми спираємося на «концепти, що структурують типові фрейми, об'єктивовані в понятійних категоріях частиномовних систем» [2,11]. Логічно постає

презентація типів фреймових структур у вигляді слотів, що є компонентами фреймів і взаємодіють між собою. Отже, аналізована текстова інформація розподілена за наступними слотами: «хто», «що», «який», «що робить», «як», «коли», «де», «скільки», «чому» й «навіщо».

Завдання фреймової методики полягає, перш за все, у тому, що під час зіставлення типів текстів в умовах інтракультури (інтеркультури) ми можемо визначити реальні лексико-семантичні й структурні транспозиції / трансформації, необхідні для внутрішньомовної (міжмовної та міжкультурної) трансляції (перекладацької адаптації) одного типу тексту в інший.

З точки зору трансформації значення, зона універсального відповідає готовому значенню, зона специфічного характеризується конкретизацією та / або розвитком значення, зона унікального реалізується чи елімінується.

З позицій перекладацької адаптації якісні зміни інформації від типу тексту до типу тексту означають, що певний тип семантики може: а) ампліфікуватися (дописка: часткова, повна); б) елімінуватися (повне зникнення або повна десемантизація); в) перекладатися гіперонімами або коментуванням; г) перекладатися гіпонімами (конкретизація, розвиток значення, дескриптивний перифраз).

Об'єктом аналізу постає словникова стаття атеїстичного та богословського типів східнослов'янських та атлантичної (США) культур. На основі проведеного фреймового аналізу пропонуються перекладацькі адаптивні стратегії, які уможливають адекватне відтворення лінгвокультурної специфіки аналізованого типу тексту при перекладі.

Фреймовий аналіз дозволив нам дійти таких загальних висновків: у ВТ словників атеїстичного типу в сильних позиціях переважають елементи універсальної зони семантики, а у ВТ словників релігійного типу – елементи зі специфічним значенням. Саме зона специфічного значення є найбільш актуальною під час перекладу богословського словника східнослов'янської традиції в атлантичну.

Диференційною ознакою ініціальної позиції словникової статті є використання сакрального інтексту. У богословському східнослов'янському словнику на сильній позиції опиняються релігійні концепти та їх гіпоніми, сакральні оніми та біблійні персонажі, у словнику атлантичної традиції актуалізується лексика з універсальним значенням, релігійна семантика якої розкривається сакральним інтекстом. Беручи до уваги різну культурну акцентуацію, можна окреслити наступні перекладацькі адаптивні стратегії.

Антропоніми першого ряду помітно редукуються в словнику протестантської традиції, залишаючи місце лише для авторитетних сакральних онімів. Тому в процесі трансляції богословського словника східнослов'янської традиції доводиться елімінувати біблійні антропоніми й сакральний інтекст, що належить безпосередньо до них. Таким чином, ми втрачаємо в перекладі реалію, а для православного посилання на апостола Іоанна це означає посилання не просто на людину, яка жила в епоху Ісуса Христа, а на людину, чия думка актуальна для нас і зараз. Якщо ж ми хочемо зберегти специфіку православ'я, нам необхідно вдатися до коментування або розвитку значення (за умов згадування Адама й Єви). За умов такого варіанту перекладу в іншу релігійну традицію словникова стаття може бути сприйнята не як богословська, а як наукова: ми зберігаємо науковість викладу, однак утрачаємо релігійну семантику.

Специфічно православним компонентом виступають гіпоніми з експліцитно вираженою аксіологічністю. Порівняємо: «...*преступлением против нравственного закона Божия, откровенного или естественного*» і “*The transgression of God’s law (1 John 3:4) by thought, word, deed or omission; wickedness; evil; iniquity*”. Наведений приклад свідчить, що в протестантській традиції лексеми синонімічного ряду належать до універсальної зони семантики, у православній - синонімічний ряд сприймається в східнослов'янській традиції як релігійний (в силу специфіки словника), однак, в іншому контексті ці лексеми фіксуються в зоні універсальної

семантики. Тому адаптація релігійних гіпонімів і аксіологем з релігійною семантикою вимагає коментарів, конкретизації й дескриптивного перифраза.

Що ж відбувається із церковними реаліями? Протестантський словник у процесі тлумачення церковних реалій спирається в основному на лексику з універсальним значенням, що гранично позбавляє будь-якої конфесійної специфіки. Православний словник навпаки акцентує конфесійну семантику. Складність полягає в тому, що, пояснюючи сутність однієї церковної реалії, православний словник спирається на інші церковні реалії, які в процесі трансляції тексту необхідно елімінувати, оскільки інтекстові коментарі до другорядних реалій можуть «обтяжити» текст і перевести його до розряду текстів наукового дискурсу.

Словникові статті протестантського словника до релігійних концептів мають одну інваріантну ознаку – всі вони завершуються сакральним інтекстом, інтегруючи дві або кілька цитат, що відповідно актуалізує сакральні оніми. Православний словник, навпаки, реалізує всю лексику з релігійним компонентом, окрім сакрального інтексту. Проблема фінальної позиції для перекладача полягає в передачі антропонімів в атлантичну традицію. Розглянемо приклад: «...*кровь пасхального агнца была прообразом искупительной Крови Мессии Спасителя; лестница, виденная патр. Иаковым, прообразовала таинство снисхождения Сына Божия на землю, чрез воплощение от Девы Марии*». На нашу думку, для адекватного сприйняття в атлантичній традиції адаптація передбачатиме два варіанти: коментування (або дескриптивний перифраз) та елімінацію. Що стосується останньої, то можемо стверджувати, що елімінуватися швидше за все буде антропонім *патр. Іаков*, а також відомі великі православні митрополити і єпископи, згадування про яких широко представлено в словнику. Відсутність у протестантському словнику словникової статті *Богородиця* дозволяє припустити необхідність уведення даного релігійного концепту в словник, що для перекладача означає повне дописування.

У зв'язку з інваріантістю використання в атлантичній традиції сакрального інтексту, але в силу збереження й передачі православної специфіки, гіпоніми до релігійних концептів і аксіологеми необхідно інтегрувати разом із сакральним інтекстом, що в термінах перекладознавства фіксується як повна дописка.

Серединна частина протестантського словника базується переважно на сакральному інтексті й гіпонімах до релігійних концептів. Саме сакральний інтекст є тут інтегральною ознакою обох традицій. Диференційною ознакою постає диверсифікованість реалізації релігійних концептів і гіпонімів до них. Православний словник допускає в серединній частині тексту словникових статей, присвячених основним релігійним концептам, учительсько-повчальну модальність, що інваріантно відсутня у протестантській традиції, наприклад, *«Человек должен стараться не допустить исполнения, изгнать его (грех – В.Д.) из сердца, быть вечно на страже и стремиться жить по воле Бога, иначе говоря, упражняться в благочестии, но не переходит границ, не впадать «в помысел смерти», не быть собой довольным и подвигаться вперед на «завоевание неба».* Зрозуміло, що подібні приклади реалізуються не у всіх словникових статтях, однак, з певною вірогідністю можна сказати, що властивий проповіді пафос віри характеризує православний богословський словник. Повне збереження подібних фрагментів у процесі перекладу може призвести до несприймання цього тексту як тексту словникової статті аудиторією атлантичної традиції, тому бажаним варіантом за умов трансляції представляється повна або часткова елімінація.

Церковні реалії.

Особливість перекладу полягає в тому, що реалії - частина ритуалу для обох деномінацій, зберігаються й перекладаються, як правило, за традицією. Однак існує ряд церковних реалій, давно забутих протестантизмом і відповідно саме вони представляють для аудиторії культурну лакуну, наприклад, *«...поэтому церковь в своих канонах усвоет право литургийной П. (проповіді – В.Д.) только лицам, имеющим благодать священства, и*

притом только епископам и пресвитерам и при поставлении во священники в посвятительной молитве испрашивать у Бога посвящаемому «благодати учительства». Усе, що в цьому прикладі не є церковною реалією, є релігійним концептом. Складність цього фрагмента й подібних йому, в першу чергу, полягає у високій концентрації релігійних концептів і церковних реалій. Можна було б говорити про коментарі як про спосіб перекладу, однак, логічним є актуальність часткової елімінації, кальки + дескриптивного перифраза.

Проведений аналіз на прикладі словників релігійного характеру доводить, що для розвитку міжкультурної комунікації, перекладознавства (як теоретичного, так і практичного) та для критики перекладу нового значення набувають фреймові методики, застосування яких до текстів оригіналу та перекладу дозволить визначити пріоритетність репродуктивних або адаптивних стратегій, які в решті решт призведуть до адекватного перекладу тексту в умовах іншокультури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурбак Е.Ф. Лингвистическая интерпретация реалий (на материале британских общественно-политических реалий): Автореф. дис...канд..филол.наук. – К., 1986.
2. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Когнитивная семантика: Материалы Второй междунар. школы-семинара по когнитивной лингвистике. – Тамбов. – 2000.
3. Лотман Ю.М. О динамике культуры // Труды по знаковым системам. – Тарту. – 1992. – Вып. 25.
4. Мирам Г.Э. Профессия: переводчик. – К., 1999.
5. Новикова М.А. Спецкурс «Перевод-адаптация прагматических текстов» (электронная версия). – Симферополь. – 2004.
6. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1988. – Вып.22.